

वासुदेवानंद सरस्वती विरचित 'श्रीगुरुस्तुति'

बापट गुरुजी

दत्तभक्त प. पू. श्रीवासुदेवानंद सरस्वती यांनी अनेक स्तोत्रे रचली आहेत. त्यातील वैशिष्ट्यपूर्ण असे हे 'श्रीगुरुस्तुति' स्तोत्र. ह्या स्तोत्राचा परिचय या लेखाद्वारे आपण करून घेणार आहोत. प्रथम आपण स्तोत्राची रचना पाहू.

॥ श्री गुरुस्तुति ॥

जो सत्य आहे परिपूर्ण आत्मा । जो नित्य राहे उदितप्रभात्मा ।
ज्ञानं जयाच्या नर हो कृतार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥१॥
अखंड आत्मा अविनाशी दत्त । तथा पदी लाविति जे स्वचित्त ।
चित्तभ्रमा सोडिति ते कृतार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥२॥
जो जागृतिस्वप्नसुषुप्तिसाक्षी । जो निर्विकारे सकला निरीक्षी ।
दीक्षी परी ज्यासि नसे निजार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥३॥
जळी स्थळी सर्वहि वस्तुमार्जी । व्यापूनि राहेचि तयासि राजी ।
जो ठेवि भावें नर हो कृतार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥४॥
जे दृश्य ते रूप नसे जयाचें । दृश्यांत राहे अविकारि ज्याचें ।
स्वरूप तोचि अविनाशि अर्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥५॥
दृश्यासि घेता न च घेवें जें । स्वरूप तत्स्थ प्रभुचें स्वतेजें ।
स्वयें प्रकाशे जगिं जो परार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥६॥
असोनि सर्वत्र गुरुप्रसादा- । विना न लागे करताहि खेदा ।
भेदाचि वार्ता करि जो अपार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥७॥
अनन्यभावं भजता अनन्य- । लभ्य प्रभु जो न च होयि अन्य ।
संन्यस्त सर्वेषणतारणार्थ । तो पूर्ण आनंद गुरू समर्थ ॥८॥
मागे तुकाराम तयासि दत्त । दे वासुदेवा करुनी निमित्त ।
हे स्तोत्र चिन्मात्रपदा समर्थ । द्याया हराया सकलाध्यनर्थ ॥९॥
गाणगापुरि अठराशे सत्तावीस शकामर्धी ।
उदले स्तोत्र हे आधिब्याधि हारी हरी कुधी ॥१०॥

॥श्रीमद् परमहंस परिव्राजकाचार्य वासुदेवानंद सरस्वती (टेंबे) स्वामी विरचित श्री गुरुस्तुति ॥

स्तोत्राची पूर्वपीठिका : इसवी सन १९०४ चा काळ. तुकाराम नावाचा एक दत्तभक्त; त्याला एकच ध्यास की 'मला श्री दत्तात्रेयांचे सगुण दर्शन पाहिजे.' त्यासाठी आयुष्यभर केलेल्या तपाचे पाठबळ घेऊन त्यासाठी शेवटी निर्वाणीच्या तपास त्याने प्रारंभ केलेला. निर्वाणीचं तप म्हणजे गाणगापूरला तीन वर्षे एका ठिकाणी राहून फक्त फलाहार घेऊन त्याने सतत तप चालू ठेवले होते. श्री दत्तात्रेयांच्या सगुणदर्शनाव्यतिरिक्त इतर कोणतीही प्रापंचिक अथवा व्यावहारिक कामना त्याच्या मनात नव्हती. या ध्यासापोटी त्याने केलेल्या तपश्चर्येला जे फळ आले, त्याचे अप्रत्यक्ष वरदान म्हणजे हे स्तोत्र होय.

त्या काळी श्रीमद् थोरले स्वामी महाराज (श्री वासुदेवानंद सरस्वती) स्वतः एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी, दुसऱ्या ठिकाणाहून तिसऱ्या ठिकाणी अविरत फिरत होते. तुकारामाच्या तपश्चर्येची फलपूर्ती करण्याकरता त्यांना १४ व्या चातुर्मासाच्यावेळी गाणगापूरला जाण्यास श्री दत्तात्रेयांची आज्ञा झाली. त्याप्रमाणे ते गाणगापूरला आले. श्री स्वामी महाराजांच्या चरित्रात असा उल्लेखच आहे की, गाणगापुरात हा तुकाराम त्यांना भेटला आणि स्वामी महाराजांच्या सगुण देहामध्ये त्याला श्री दत्तात्रेयांचे दर्शन झाले.

या गोष्टी आध्यात्मिक स्तरावरच्या असल्याने स्वामी महाराज म्हणजेच दत्त आहेत हे त्याला समजलं असेल किंवा त्याच्या दृष्टीला दिसलं असेल, किंवा त्याला काही संदेश मिळाला असेल किंवा नक्की काय झालं त्यांचा उल्लेख चरित्रात नाही. परंतु त्याला श्री दत्तात्रेयांचं दर्शन थोरल्या स्वामी महाराजांच्या रूपात झालं आणि ते देखील तीन शिरे, सहा हात अशा रूपात न होता स्वामी महाराजांच्या सगुण देहातच झालं, असा उल्लेख चरित्रात आहे.

तुकारामाच्या मनात 'मला श्री दत्तात्रेयांचं सगुण दर्शन झालं पाहिजे', हा एकमेव ध्यास होता, दुसरी कोठलीही कामना त्याच्या मनात नव्हती. तुकारामाच्या उदाहरणावरून

इष्टदेवतेच्या प्रत्यक्ष दर्शनासाठी आवश्यक असलेल्या काही मूलभूत गोष्टींचा उलगडा येथे आपोआप होतो. 'ईश्वर दर्शन' हे एकाएकी होत नसतं. प्रपंचासाठी फक्त धन मिळवत राहून, सगळी मजा करत राहून होत नसतं. त्यासाठी अविरत उपासना आणि ध्येयाचा एकांतिक ध्यास घ्यावा लागतो. तुकारामाने असा ध्यास घेतल्यावरच त्याला त्याच्या उपासनेचं फळ मिळालं. त्यावेळी थोरल्या स्वामी महाराजांनी त्याला रचून दिलेलं स्तोत्र म्हणजे 'श्री गुरुस्तुति'.

स्तोत्राचं वैशिष्ट्य : मूळ स्तोत्र नऊ श्लोकांचं असून दहाव्या श्लोकात त्याच्या निर्मितीचा कालखंड आलेला आहे. नवव्या व दहाव्या श्लोकांच्या उत्तरार्धात स्तोत्राची फलश्रुती सांगितली आहे. या स्तोत्राची रचना, 'इंद्रवज्रा' या वृत्तामध्ये आहे.

या स्तोत्राचं वैशिष्ट्य वेगळं आहे. प्रत्येक स्तोत्राला एक देवता असते. जसे विष्णुसहस्रनामाची 'विष्णू' ही देवता आहे, रुद्राध्यायाची 'रुद्र' ही देवता आहे, किंवा इतर अशा अनेक स्तोत्रांची देखील कोणती ना कोणती तरी देवता असते. कोणता ना कोणता तरी निर्माणकर्ता ऋषी असतो. त्या त्या विशिष्ट देवतेच्या प्रसन्नतेसाठी त्या त्या ऋषींनी आपली शक्ती त्या स्तोत्रात प्रोक्षित केलेली असते. त्याप्रमाणे ह्या स्तोत्राची देवता आहे- 'सद्गुरु!'

स्तोत्राचा नीट अभ्यास केल्यानंतर लक्षात येतं की, स्तोत्रात असलेले गुरुतत्त्वाचे वर्णन हे निर्गुण स्वरूपाचं आहे. या स्तोत्राचं आगळं वेगळं वैशिष्ट्य हेच आहे की, यात परस्परविरोधाची गंमत आहे. पहा, दर्शन मागितले ते सगुण रूपामध्ये. दर्शन झाले तेही सगुण रूपामध्ये. परंतु स्तोत्रातील वर्णन मात्र निर्गुण स्वरूपाचे! एवढे असूनही, पुन्हा उपसंहारामध्ये सगुणाची भलावण केलेली आढळते. म्हणजेच सगुणाशिवाय निर्गुणाकडे जाता येत नाही, हा सिद्धांत इथे या स्तोत्रामध्ये प्रस्थापित केलेला आढळतो. याचाच दुसरा अर्थ असा की, जे सगुण आहे त्यामध्येच आपल्याला निर्गुण बघता आलं पाहिजे. हे आध्यात्मिक तत्त्वज्ञानाचं महत्त्वाचं तात्पर्य, महत्त्वाचं सार या स्तोत्रामध्ये सांगितलं आहे. अशा प्रकारची वैशिष्ट्यं इतर स्तोत्रात फार कमी प्रमाणात आढळतात.

संबंध भारतीय तत्त्वज्ञानाचा अभ्यास केल्यावर त्यात सांगितलेलं असं जे जे काही प्राप्तव्य आहे ते सर्व मानवाला कसं प्राप्त होईल ह्याचा विचार या स्तोत्रात उत्तम पद्धतीने केला आहे आणि सर्वात महत्त्वाचं म्हणजे यामध्ये ज्ञानमार्ग आहे आणि भक्तिमार्ग या दोन्हीची सांगड घातलेली आहे.

प्रत्येक साधकाचा पिंड स्वतंत्र असला, तरी ज्ञानमार्गी साधकाला भक्तिमार्ग अतिशय आवश्यक असतो आणि भक्तिमार्गी भक्तालाही ज्ञानमार्ग आवश्यक असतो. कारण ह्या दोन्ही मार्गांच्या एकत्रीकरणाशिवाय जी काही उच्च आध्यात्मिक मूल्ये आपल्या भारतीय तत्त्वज्ञानाने सांगितली आहेत ती प्राप्त होऊ शकत नाहीत. म्हणजेच ज्ञानाशिवाय भक्ती नाही आणि भक्तीशिवाय ज्ञान नाही.

ज्ञानमार्गी हा 'अनेकांमध्ये एकत्व' बघतो. या जगामध्ये अनंत व्यक्ती आहेत, अनंत वस्तू आहेत, काही सजीव आहेत, काही निर्जीवही आहेत. अनेक पदार्थ, दगड, धोंडे, माती अशी निसर्गाची अनेक रूपे या जगात आहेत. ज्ञानमार्गी हा त्या प्रत्येकात एकत्व बघतो; म्हणजेच ब्रह्मतत्त्व बघतो. ज्ञानाने विश्वाचं योग्य मूल्यमापन झाल्यानंतर म्हणजेच ज्ञानाचं पचन झाल्यानंतर त्याला सगळीकडे ब्रह्मतत्त्व भरल्याचा साक्षात्कार होतो. ही दृष्टी ठेवणारा जो असतो, तो ज्ञानमार्गी असतो. तर भक्त हा 'अनेकांमध्ये एक' बघतो. एक याचा अर्थ संबंध विश्वात, त्याच्या अनेकविध रूपात, त्याचा जो काही ईश्वर असेल, तोच त्याला सगळीकडे दिसतो. म्हणजेच या स्तोत्राप्रमाणे गुरुतत्त्वच सगळ्यात आहे, असं भक्तिमार्गी म्हणतो. या दोघांच्याही दृष्टीतील किंचितसा फरक म्हणजे हा एकत्व आणि एक यांचा. जेथे ज्ञानमार्गी साधकाला सगळं ब्रह्मतत्त्व दिसतं तेथे भक्तिमार्गी भक्ताला, सगळीकडे ईश्वर किंवा सद्गुरूच दिसतात. भक्ताच्या दृष्टीने सद्गुरूमध्येच हे ब्रह्मतत्त्व पूर्णाशाने आहे. अनेकात एकत्व-पहाणे आणि अनेकात एक पाहणे या तत्त्वांचे विवरण श्रीमद्भगवद्गीतेत विस्ताराने (गीता १८/२० व १०/७-१० अनुक्रमे) आलेले आहे, ते जिज्ञासूंनी मुळातूनच तपासून पाहावे.

एक आणि एकत्वाच्या दृष्टीतील नेमका हाच फरक या स्तोत्रातही आहे. स्तुती करणे याचा अर्थच तिथे 'मी निराळा आहे आणि माझा ईश्वर निराळा आहे' किंवा 'मी निराळा आहे आणि माझा सद्गुरु निराळा आहे' हे मान्य करणे. यामुळे यात द्वैत अनुस्यूत आहे. त्याशिवाय आपल्याला स्तुती करताच येणार नाही.

अधिकाधिक भारतीय तत्त्वज्ञानी अद्वैताचा पुरस्कार करत असताना, स्तुतीत अपेक्षित असलेले हे द्वैत आवश्यक आहे का, असा प्रश्न येथे निर्माण होतो. याचे उत्तर हेच येते की, 'होय, येथे द्वैत आवश्यक आहे.'

मी आणि माझा सद्गुरु एकच आहे असे म्हटले, तर मग कोण कोणाची भक्ती करणार? म्हणूनच द्वैतभाव असल्याखेरीज त्याची भक्ती, त्याची पूजा आपल्याला करता

येणार नाही आणि तेवढ्यापुरतं तरी हे द्वैत ठेवणं आवश्यक असतं. या द्वैताच्या आधारावरच, 'हे सद्गुरुतत्त्व सगळीकडे भरलेलं आहे आणि तेच ब्रह्म आहे' या एकत्वाच्या स्थितीपर्यंत पोहोचायचं असतं. जेव्हा अशी स्थिती जीवनात येईल तेव्हाच अद्वैत निर्माण होईल. पादुकास्थानावर म्हटल्या जाणाऱ्या आरतीमध्ये एक ओळ येते, 'अद्वैताचे धागे जुळती भक्तीच्या सागरी!' वस्तुतः भक्ती म्हटल्यावर तेथे द्वैत आलं आणि तरीही येथे 'अद्वैताचे धागे जुळती' असे म्हटले आहे. द्वैत आणि अद्वैताच्या या जुळवणुकीचे रहस्य या स्तोत्रात उलगडून दाखवले आहे.

'मी माझ्या सद्गुरूंन निराळा आहे, मी त्यांची पूजाअर्चा करतो,' यासारखी द्वैतभावना प्रथम ठेवत, त्याप्रमाणे मार्गक्रमण करत असतानाच पुढे शेवटी अद्वैतापर्यंत हे स्तोत्र नेतं. द्वैताकडून अद्वैताकडे नेणाऱ्या या रस्त्याचे ज्ञान समजून घेण्यासाठी या स्तोत्राचे पठण करणे आवश्यक आहे.

ज्ञानमार्गी साधकाची, 'सद्गुरूंसह सर्व काही ब्रह्मच आहे,' अशी दृष्टी असो किंवा भक्तिमार्गी भक्ताची, 'सर्व काही माझे सद्गुरुच आहेत' अशी भावना असो, एकत्व आणि एकाचे हे ज्ञान करून घेणे दोघांनाही आवश्यक असते. एक तर त्याने स्वतः ते करून घ्यायला हवे, नाहीतर दुसऱ्या कोणाकडून तरी ते समजून घ्यायला पाहिजे. हे ज्ञान समजून देणारा जो असतो त्याला व्यावहारिक तसेच आध्यात्मिक भाषेतही, 'सद्गुरु' असं म्हटलेलं आहे.

गुरुकडून हे ज्ञान जो समजून घेतो त्यालाच अद्वैताचा रस्ता बरोबर समजतो. भक्तिमार्गाने जाणाऱ्याला द्वैत दृष्टी आवश्यकच आहे. परंतु ती सुद्धा सद्गुरुतत्त्वावर भक्ती करेपर्यंतच! सद्गुरुतत्त्वावरील नितांत भक्तीनेसुद्धा अद्वैत प्राप्त होतं याचं दिशा दिग्दर्शन शेवटच्या कडव्यात आहे. द्वैताची पाठराखण करूनसुद्धा स्तोत्राच्या तत्त्वज्ञानाप्रमाणे, अद्वैत अबाधित ठेवलेलं आहे. हेच या स्तोत्राचे वैशिष्ट्य आहे.

तत्त्वज्ञानाचा हा भाग थोडासा क्लिष्ट वाटला तरी, जसा गालिचा उलगडत जातो, तसेच हे स्तोत्र भक्तीची कास धरून ज्ञानमार्ग आपल्यापुढे उलगडत नेईल. लक्षातसुद्धा येणार नाही अशी झटकन वाट बदलून द्वैताकडून अद्वैताकडे हे स्तोत्र घेऊन जाईल. स्तोत्राचे आगळे वेगळे वैशिष्ट्य हेच की, द्वैत दृष्टी ठेवणाऱ्या भक्तासाठीसुद्धा स्तोत्रातील द्वैत अबाधित रहातं, कारण मार्ग द्वैताचा सांगितलेला आहे. तर अद्वैत दृष्टी ठेवणाऱ्या ज्ञानमार्गी साधकासाठीसुद्धा स्तोत्रातील ज्ञान अबाधित रहातं कारण प्राप्तव्य अद्वैताचं आहे. ज्ञानमार्गी साधकासाठी ज्ञान अबाधित आहे तर भक्तासाठी भक्ती

अबाधित आहे कारण या दोन्हींचे एकत्रीकरण सर्वात शेवटी एका शब्दात आलं आहे- 'चिन्मात्र!'

चिन्मात्र पद ज्यालाच ब्रह्म म्हणा, ईश्वर म्हणा किंवा दत्त म्हणा किंवा आणखी काहीही म्हणा, ते आपल्याला प्राप्त होईल, हे स्तोत्राचं प्राप्तव्य शेवटी नवव्या श्लोकात सांगितलेलं आहे. जसा भक्त हा भक्तीच्या आधारे ज्ञान प्राप्त करतो, तसेच अद्वैताचे धागे हेसुद्धा शेवटी भक्तीच्या सागरात नेऊन पोहोचवतात. फक्त त्या धाग्यांचा जो काही रस्ता आहे, त्या रस्त्यावरून आपल्याला चालता आलं पाहिजे, तिथपर्यंत त्या धाग्यांच्या साहाय्याने जी काही पायवाट आहे, ती अनुसरता आली पाहिजे.

स्तोत्रातील द्वैतोपासना - द्वैतामधील प्रतीकोपासनेचे मुख्य चारही प्रकार 'श्रीगुरुस्तुति' मध्ये आलेले आहेत. कुठल्याही प्रकारची प्रतीकोपासना घेतली, तरी त्याचं अनुपालन या स्तोत्रात आहे. त्याचा क्रमशः परामर्ष घेऊया -

प्रतीकोपासनेचा पहिला प्रकार म्हणजे संपद. संपद म्हणजे अल्प वस्तूच्या ठिकाणी मोठी वस्तू पहाणे. खरं तर लहान आणि मोठं, या कल्पना सापेक्ष आहेत. वस्तुतः तसा काही फरक नसतो. परंतु दिसताना आपल्याला समोर दिसणारं प्रतीक लहान दिसतं. उदाहरणार्थ, विष्णूच्या मंदिरात विष्णूची मूर्ती तीन-चार फुटांपासून ते अगदी पंधरा वीस फूट शेषशायी भगवान अशा प्रचंड आकारापर्यंत असू शकते. व्यापक निर्गुण तत्त्वाच्या तुलनेत अशी मोठ्यात मोठी मूर्तीसुद्धा लहानच. तरीसुद्धा आपण म्हणतो की, त्या १५-२० फूट मूर्तीमध्ये साक्षात विष्णू आहे. ही जी भावना असते तीच संपद उपासना. कारण येथे आपण विष्णूच्या मूर्तीमध्ये साक्षात भगवान नारायण इथे उपस्थित आहेत अशी कल्पना करतो आणि त्याच भावनेनं त्यांना नमस्कार करतो. स्तोत्रामध्ये सगुण गुरूचं वर्णन केलेलं आहे. परंतु त्यातही निर्गुण गुरुतत्त्व किंवा आत्मतत्त्व किंवा ब्रह्मतत्त्व भरलेलं आहे किंवा माझा साक्षात सगुण सद्गुरु हाच ईश्वरीतत्त्व अथवा ब्रह्मतत्त्व आहे, अशी दृष्टी ठेवणं यालाच संपद असं म्हटलं आहे.

प्रतीकोपासनेच्या दुसऱ्या प्रकाराला 'अध्यास' असे म्हणतात. अध्यास म्हणजे एकावर दुसऱ्याची कल्पना करणं. ज्यालाच आलंबन असेही म्हणतात. या स्तोत्रामध्ये सद्गुरूवर दत्तात्रेयांचं आलंबन केलेलं आहे. सद्गुरूवर दत्तात्रेयांचा अध्यास केलेला आहे. नव्हे तो झालेला आहे आणि त्या भक्ताला तो पटलेला आहे. म्हणूनच तुकारामाला दत्तात्रेयांचं दर्शन झालं. परमहंस परिव्राजकाचार्य श्रीमद् वासुदेवानंद

सरस्वती (टेंबे) स्वामी महाराज, ज्यांच्या सगुण देहाला आपल्यासारखेच दोन पाय होते, दोन हात होते, दोन डोळे होते, एक नाक होतं, एक तोंड होतं त्या देहामध्ये तुकारामाला त्याने मागितल्यावरून दत्तात्रेयांचं दर्शन झालं! त्यालाच अध्यास म्हणतात.

श्रीमद् वासुदेवानंद सरस्वती स्वामी महाराजांचा देह त्या काळापुरता तरी त्याला दत्तात्रेयांसारखा दिसला. भासला नव्हे तर दिसला! कारण त्याला जे जाणवले ते साक्षात दत्तात्रेयांचे रूपच होते. अर्थात हे त्याच्या श्रद्धेचं फळ असू शकेल किंवा त्याच्या उपासनेचं, तपाचंही फळ असू शकेल. किंवा आणखी त्याच्या पूर्वजन्माची जी काही साधना असेल तिचंही फळ असू शकेल. पण त्या वेळेला त्याच्या तीव्र अध्यासामुळे वेळ अशी आली की, त्याला तिथे दत्तात्रेयांचं दर्शन झालं.

जेव्हा जेव्हा आपण सगुण देहामध्ये सदगुरूंची पूजा करतो तेव्हा तेव्हा प्रत्येक वेळेला जशी संपदोपासना झाली पाहिजे तसाच आपण साक्षात दत्तात्रेयांचीच पूजा करतोय असा अध्यासही झाला पाहिजे.

प्रतीकोपासनेचा तिसरा प्रकार म्हणजे 'क्रियायोग.' अध्यास दृढ होण्यासाठी, खरोखरचे दर्शन मिळण्यासाठी आपल्याला काय करायला पाहिजे, ते ह्या पुढच्या क्रियायोग अवस्थेमध्ये येते. क्रियायोग म्हणजे देवतेच्या गुणांचं चिंतन करणं. ब्रह्मतत्त्व किंवा दत्तात्रेय यांच्या गुणांचं चिंतन म्हणजे साक्षात गुरुतत्त्व जाणणं आणि स्तोत्रात गुरुतत्त्वाचा उल्लेख आत्मा म्हणूनच आला असल्याने आत्म्याच्या गुणांचे, स्वरूपाचे अखंड चिंतन यालाच 'क्रियायोग' म्हणतात. जेव्हा जेव्हा आपण साधना करू तेव्हा तेव्हा दत्तात्रेयांच्या, ब्रह्मतत्त्वाच्या आणि त्या निर्गुण परमेश्वराच्या सगळ्या गुणांचं चिंतन आपल्या मनामध्ये उजळलं गेलं पाहिजे.

प्रतीकोपासनेचा चौथा प्रकार म्हणजे 'संस्कार'. मंत्रपठण किंवा यज्ञातील आज्यादि आहुतींमुळे कर्मांचे संस्कार होतात तसे जीवावर ज्यायोगे संस्कार होतात, तो हा प्रतीकोपासनेचा चौथा प्रकार होय.

थोरल्या स्वामी महाराजांनी सांगितलेलं स्तोत्रातील चिन्मात्र पदाचं प्राप्तव्य प्राप्त करण्यासाठी द्वैतोपासनेच्या याउलट क्रमाने जायला पाहिजे. प्रथम संस्कार म्हणजे त्याचं पठण आपल्याकडून घडलं पाहिजे, त्याच्या गुणांचं चिंतन, म्हणजेच क्रियायोग झाला पाहिजे, त्याच्यावर सदगुरुतत्त्वाचा अध्यास झाला पाहिजे आणि पहिला भाग म्हणजे संपद, म्हणजे त्याच्यातील निर्गुणत्वसुद्धा पाहता आलं पाहिजे. अशा प्रकारे हळूहळू सगुणातून निर्गुणाकडे आपली वाटचाल होऊ

लागेल, तेव्हाच थोरल्या स्वामी महाराजांचं आशीर्वचन आपल्याला ग्रहण करता येईल.

स्तुतीचं प्रयोजन - द्वैतोपासनेत अंतर्भूत असलेल्या संस्कारामधील मुख्य भाग म्हणजे स्तवन करणं.

स्तवन याचा अर्थ स्तुती. स्तुती कोणाची व कशाकरता करायची हे येथे समजून घेऊ. आपण व्यावहारिक जगात अनेक वेळेस बघतो की, राजकीय नेते किंवा आणखी कोणी एखाद्या कंपनीचा अधिकारी किंवा एखादा उच्चपदस्थ अशा कित्येकांच्या संपर्कात येणारी माणसं त्यांची स्तुती करत असतात. 'सर्वे गुणाः कांचनं आश्रयन्ति।' या न्यायाने ती खोटीही असू शकते कदाचित, पण तरीही ती आपापल्या हेतुपूर्तीसाठी चालू असते.

अध्यात्मशास्त्रातील स्तुतीसुद्धा स्तुतीच असते, जी इतर अनेक स्तोत्रांप्रमाणे या स्तोत्रातही आहे. परंतु ती निर्गुण तत्त्वाची स्तुती असते. तिथे प्रत्यक्ष कोणी व्यक्ती असतेच असे नाही, किंवा असलीच तर त्या व्यक्तीच्या सगुण देहावर 'तो साक्षात परमेश्वर आहे' असा अध्यास केलेला असतो.

व्यावहारिक जगातल्या स्तुतीने क्षुद्र स्वार्थ प्राप्त होत असतीलही कदाचित, परंतु अध्यात्मशास्त्रातील देवतेची स्तुती कोणाला तरी प्रसन्न करून घेण्यासाठी नसते. त्या स्तुतीने कोणीही प्रसन्न होत नाही. कारण मूळ ब्रह्मतत्त्व किंवा सदगुरुतत्त्व हे निर्गुण आणि निराकार आहे. आपण केलेली स्तुती या निर्गुण तत्त्वाला आवडली आणि तो प्रसन्न झाला आणि काही वरदान दिलं असं होत नसतं. असं जर कोणी म्हणेल तर ते खोटं असतं. जे निर्गुण आहे, निराकार आहे, त्याला कोणतेही गुण बाधित करू शकत नाहीत. त्याला कोणत्याही भावना बाधित करू शकत नाहीत. तर ते प्रसन्न तरी कसं काय होणार? अन्यथा प्रसन्न होण्यासाठी त्याला सगुणाचा आधार घ्यावा लागेल. जसा भगवान दत्तात्रेयांचे दर्शन मिळण्यासाठी थोरल्या स्वामी महाराजांच्या सगुण देहाचा आधार तुकारामाला घ्यावा लागला.

असे जरी असले तरी अध्यात्म शास्त्रात या स्तुतीचे महत्त्वाचे प्रयोजन आहे. स्तुती करत राहिल्याने त्या देवतेच्या गुणांचं जे वर्णन आपण करत असतो, ते गुण हळूहळू आपल्यात संचारित व्हायला सुरुवात होते. ही आपोआप घडणारी प्रक्रिया असते. त्याला अट फक्त एकच. त्या स्तुतीशी आपण पूर्णत्वाने एकरूप झालं पाहिजे. स्तुतीशी आपण जसजसे एकरूप होऊ तसतसे ते गुण हळूहळू अगदी

मुंगीच्या पावलानं का होईना पण आपल्यात प्रवेश करतात. याच न्यायानं सद्गुरुतत्त्व आपल्यामध्ये निश्चितपणे प्रवेश करतं. याला 'समगतिस्पंदनाचा' वैज्ञानिक आधार आहे.

निर्गुण तत्त्वाचे संस्करण आपल्यात होण्यासाठी आणि त्यायोगे आपल्यामध्ये मानसिक बदल होऊन सद्गुरु तत्त्वाशी एकरूप होण्यासाठी जी स्तुती करणे आवश्यक आहे तीच स्तुती या स्तोत्रामध्ये सांगितली आहे. म्हणूनच त्याला नाव दिलं आहे 'श्री गुरुस्तुति'! कधीतरी 'दत्त' हे सगुणरूप दर्शक संबोधन सोडले तर या पूर्ण स्तोत्रात निर्गुणाचंच वर्णन आहे.

स्तुती ही मूळ वेदातून निर्माण झाली. ऋषींना जाणवलेल्या शक्तीची जी स्तुती वेदांमध्ये केली आहे, त्याला सूक्त म्हणतात. उदाहरणार्थ, श्रीसूक्त, लक्ष्मीसूक्त, रुद्रसूक्त, विष्णुसूक्त अशी प्रत्येक देवतेची सूक्ते वेदांमध्ये आहेत.

यांना सूक्त म्हटले आहे कारण ती आर्ष संस्कृतात आहेत; ज्याला संस्कृत भाषेच्या व्याकरणाचे कोणतेही नियम नाहीत.

परंतु त्यानंतरच्या काळात जी जी स्तुती निर्माण झाली त्याला स्तोत्र असं म्हटलं आहे. वस्तुतः 'श्री गुरुस्तुति' स्तोत्रसुद्धा मंत्र आहे. कारण यातील प्रत्येक श्लोक मंत्रस्वरूप आहे. जो निरनिराळ्या प्रयोजनांसाठी आहे. परंतु तरीही 'श्री गुरुस्तुति' स्तोत्रातील महत्त्वाचा भाग म्हणजे यातील अध्यात्म होय. इतर काही जी आनुषंगिक प्राप्तव्ये या स्तोत्रात सांगितली आहेत ती आपोआप मिळतील असं थोरल्या स्वामी महाराजांचं आशीर्वचन आहे. परंतु त्यांची इच्छा धरून त्या अपेक्षेने स्तोत्राचे पठण करणे येथे अपेक्षित नाही.

(प. प. सद्गुरु श्री. बापट गुरुजी यांच्या 'श्री गुरुस्तुति' या ओम् सद्गुरु प्रतिष्ठान तर्फे प्रकाशित पुस्तकाच्या आधारे.)